

Maria Stuart

Stefan Zweig

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

Inleiding	7
Dramatis personae	12
1 Koningin in de wieg (1542-1548)	17
2 Kinderjaren in Frankrijk (1548-1559)	29
3 Koningin, weduwe en toch koningin (juli 1560 tot augustus 1561)	42
4 Terugkeer naar Schotland (augustus 1561)	59
5 De steen raakt aan het rollen (1561-1563)	75
6 Grote politieke huwelijksmarkt (1563-1565)	88
7 Het tweede huwelijk (1565)	108
8 De noodlottige nacht van Holyrood (9 maart 1566)	124
9 De verraders verraden (maart tot juni 1566)	143
10 Afschuwelijke verwickelingen (juli tot Kerstmis 1566)	159
11 Tragedie van een hartstocht (1566-1567)	176
12 De weg naar de moord (22 januari tot 9 februari 1567)	201
13 Quos Deus perdere vult... (februari tot april 1567)	218
14 De weg zonder uitweg (april tot juni 1567)	238
15 De afzetting (zomer 1567)	263
16 Afscheid van de vrijheid (zomer 1567 tot zomer 1568)	278
17 Het net wordt geweven (16 mei tot 28 juni 1568)	293
18 Het net wordt strakgetrokken (juli 1568 tot januari 1569)	304
19 De jaren in de schaduw (1569-1584)	317
20 De laatste ronde (1584-1585)	331
21 Er wordt een eind aan gemaakt (september 1585 tot augustus 1586)	343
22 Elizabeth contra Elizabeth (augustus 1586 tot februari 1587)	366
23 'In mijn einde ligt mijn begin' (8 februari 1587)	389
Het naspel (1587-1603)	402

Koningin in de wieg

1542-1548

Maria Stuart is zes dagen oud als zij koningin van Schotland wordt meteen in het prille begin treedt haar levenswet in vervulling: alles te vroeg en zonder bewuste vreugde door het lot geschonken te krijgen. Op dezelfde sombere decemberdag in 1542 dat zij in het kasteel Linlithgow geboren wordt, ligt in het naburige kasteel Falkland haar vader, Jacobus V, op zijn sterfbed, nog maar dertig jaar oud en toch reeds door het leven gebroken, zijn kroon en de strijd moe. Hij was een dapper, ridderlijk man en in wezen vrolijk van aard, een hartstochtelijk liefhebber van kunst en vrouwen en een vriend van het volk. Dikwijls was hij verkleed naar de dorpsfeesten gegaan, had gedanst en plezier gemaakt met de boeren, en vele Schotse liederen en balladen die hij gedicht had, leefden nog lang voort in de herinnering van zijn vaderland. Maar deze onzalige erfgenaam van een onzalig geslacht was in een ruwe tijd, in een weerspannig land geboren en van meet af aan voorbestemd tot een tragisch lot.

Een wilskrachtig en niets ontziend buurman, Hendrik VIII, tracht hem te dwingen de Reformatie in te voeren, maar Jacobus V blijft de kerk trouw. Onmiddellijk maken de Schotse edelen, altijd geneigd hun vorst moeilijkheden te bezorgen, gebruik van de tweespalt en drijven de blijmoedige en vredelievende man tegen zijn wil voortdurend in onrust en oorlog. Reeds vier jaar eerder, toen Jacobus V naar de hand van Maria van Guise dong, had hij haar duidelijk voor ogen gesteld wat het betekent koning te moeten zijn over deze halsstarrige en roofzuchtige clan.

‘Madame,’ had hij in die ontroerend oprechte brief geschreven,

‘ik ben pas zevenentwintig jaar oud en het leven drukt mij reeds evenzeer als mijn kroon... Vanaf mijn kindertijd ben ik wees en de gevangene van eierzuchtige edelen, het machtige huis van Douglas heeft mij lang als knecht gebruikt en ik haat deze naam en elke daaraan verbonden herinnering. Archibald, graaf van Angus, George, zijn broeder, en al zijn verbannen verwanten hitsen de koning van Engeland voortdurend tegen ons op. Er woont in mijn rijk geen edelman die zij niet met hun beloften verleid of met geld omgekocht hebben. Er is geen veiligheid voor mij persoonlijk, geen waarborg voor mijn wil en voor de rechtvaardige wetten. Dat alles maakt mij bang, madame, en ik verwacht van u kracht en raad. Zonder geld, slechts aangewezen op de bijstand die ik van Frankrijk ontvang, en op de onbeduidende giften van mijn rijke geestelijkheid, tracht ik mijn kastelen te verfraaien, mijn vestingen in stand te houden en schepen te bouwen. Maar mijn baronnen beschouwen een koning die werkelijk koning wil zijn als een onduldbare rivaal. Ondanks de vriendschap met de koning van Frankrijk en de ondersteuning door zijn troepen, en ondanks de afhankelijkheid van mijn volk, vrees ik geen beslissende overwinning op mijn baronnen te kunnen behalen. Ik zou alle hindernissen overwinnen om de weg naar gerechtigheid en rust voor deze natie vrij te maken, en wellicht zou ik mijn doel bereiken wanneer de edelen van mijn land alleen stonden. Maar de koning van Engeland zaait tussen hen en mij voortdurend tweedracht en de ketterijen, die hij in mijn rijk heeft overgeplant, vreten verwoestend voort tot in de kringen van de kerk en van het volk. De macht van mij en van mijn voorvaders stoelde vanouds uitsluitend op de burgerij van de steden en op de kerk en ik vraag mij af: zal deze macht ons nog lang blijven?’

Al het onheil dat de koning in deze Cassandrabrief voorspeld had, wordt bewaarheid en het lot treft hem zelfs nog zwaarder. De beide zoons die Maria van Guise hem schenkt, sterven in de wieg en zo heeft Jacobus V, juist in zijn beste jaren, nog altijd geen erfgenaam voor de kroon die hem van jaar tot jaar zwaarder op het hoofd drukt. Tenslotte drijven zijn Schotse baronnen hem tegen

zijn wil in een oorlog met het overmachtige Engeland, om hem dan op het beslissende ogenblik verraderlijk in de steek te laten. Bij Solway Moss verliest Schotland niet alleen een slag maar ook zijn eer: zonder werkelijk strijd te leveren slaan de onbestuurde troepen, door hun clanhoofden in de steek gelaten, jammerlijk op de vlucht. De koning zelf echter, deze anders zo ridderlijke man, worstelt in dit beslissende uur reeds lang niet meer met buitenlandse vijanden, maar met zijn eigen dood. Koortsig en vermoeid ligt hij in bed in het kasteel Falkland, de zinloze strijd, het moeilijke leven beu.

Dan, op deze trieste winterdag, 9 december 1542 – nevel verduistert het venster – klopt een bode aan de deur. Hij meldt de wegwijnende, tot stervens toe moede koning dat hem een dochter geboren is, een erfgename. Maar de uitgeputte ziel van Jacobus V heeft geen kracht meer tot hoop en vreugde. Waarom is het geen zoon, geen erfgenaam? De ten dode opgeschrevene kan in alles nog slechts ongeluk zien, tragiek en ondergang. Berustend antwoordt hij: ‘Van een vrouw is de kroon tot ons gekomen, met een vrouw zal zij vergaan.’

Deze duistere profetie is tevens het laatste wat de koning zegt. Hij slaakt nog een diepe zucht, draait zich in zijn bed om naar de wand en geeft op geen enkele vraag meer antwoord. Enkele dagen later wordt hij begraven en is Maria Stuart, nog eer zij goed de ogen geopend heeft in het leven, erfgename van zijn koninkrijk.

Maar het is een dubbel zware erfenis, een Stuart te zijn en koningin van Schotland, want tot nu toe is geen enkele Stuart op deze troon geluk of duur beschoren geweest. Twee koningen, Jacobus I en Jacobus III, werden vermoord; twee, Jacobus II en Jacobus IV, vielen op het slagveld, en voor twee van hun nakomelingen, dit argeloze kind en haar kleinzoon in den bloede, Karel I, heeft het lot een nog wreder einde in petto: het schavot. Niemand uit dit geslacht is het vergund de top des levens te bereiken, voor niemand straalt het geluk. Altijd moeten de Stuarts vechten tegen vijanden in binnen- en buitenland en tegen zichzelf, altijd is er

onrust rondom hen, onrust in hen. Hun land is even rusteloos als zichzelf, en de meest trouwelozen zijn juist degenen die het trouwst zouden moeten zijn; de lords en de baronnen, dit duister en sterk, dit wild en bandeloos, dit begerig en oorlogszuchtig, dit koppig en onverzettelijk riddersgeslacht – ‘un pays barbare et une gent brutelle,’* zoals de dichter Ronsard, in dit mistige land aangekomen, wrevelig klaagt. Deze absolute heersers over hun clans – zelf kleine koningen op hun landgoederen en kastelen, de machthebbers die hun boeren en schaapherders als slachtvee meevoeren op hun eeuwige guerrilla’s en rooftochten – kennen geen andere levensvreugde dan de oorlog. Strijd is hun lust en hun leven, jaloezie hun drijfveer, machtswellust hun levensdoel.

‘Geld en voordeel,’ schrijft de Franse gezant, ‘zijn de enige sirenen waarnaar de Schotse lords luisteren. Te trachten hun edele handelwijzen, plicht jegens hun vorsten, eer, rechtvaardigheid en deugd te prediken, zou hen aan het lachen maken.’ In hun amorele twist- en roofzucht de condottieri van Italië evenarend, slechts ongecultiveerder en ongebreidelder in hun instincten, wroeten en vechten zij voortdurend om de voorrang, de oude, machtige clans van Gordon, van Hamilton, van Arran, van Maitland, van Crawford, van Lindsay, van Lennox en van Argyll. Nu eens staan zij vijandig tegenover elkaar in jarenlange strijd, dan weer bezweren zij in een plechtige bond kortstondige trouw om tegen een derde vijand samen te spannen. Steeds vormen zij klieken en partijen. Maar niemand is in zijn hart de ander toegedaan en ieder, hoewel aan elkaar verwant en verzwagerd, blijft verbitterd, afgunstig en vijandig jegens die ander. Iets heidens en barbaars leeft ongebroken in hun wilde zielen voort, onverschillig of zij zich protestant of katholiek noemen – al naar gelang het voordeligst is. In wezen zijn ze echter allen achterkleinzoons van Macbeth en Macduff, de bloedige thanes, zoals Shakespeare hen op grootse wijze heeft gezien.

* Voor vertalingen van het Frans, Latijn en Italiaans zie p. 411

Slechts in één geval is deze ontembare, jaloerse bende dadelijk eensgezind: telkens wanneer het erom gaat de gemeenschappelijke heer, de eigen koning, klein te houden, want voor hen allen is gehoorzaamheid even onverdraaglijk als trouw hun onbekend. Zo dit ‘parcel of rascals’ – Burns, de Schotse dichter, heeft hen zo gebrandmerkt – al een schijnkoning over hun burchten en bezittingen duldt, dan gebeurt dit slechts uit jaloezie van de ene clan op de andere. De Gordons laten de Stuarts slechts daarom de kroon, opdat deze niet in handen van de Hamiltons valt, en de Hamiltons laten het toe uit jaloezie op de Gordons. Maar o wee wanneer een koning van Schotland het werkelijk wil wagen te heersen en het land tot tucht en orde wil dwingen, wanneer hij in jeugdige overmoed de hoogmoed en de roofzucht van de lords probeert te bestrijden! Dan spant het vijandig gespuis meteen broederlijk samen om zijn heerser machteloos te maken, en lukt het niet met het zwaard, dan rekest ongetwijfeld de moordenaarsdolk met hem af.

Het is een tragisch, door duistere hartstochten verscheurd land, somber en romantisch als een ballade, dit door zeeën omspoelde, kleine eilandrijk in het uiterste noorden van Europa. En bovendien is het een arm land, want de eeuwige oorlog vernietigt alle kracht. De enkele steden – in feite geen echte steden, maar slechts onder de bescherming van een vesting bij elkaar gekropen armeluishuizen – kunnen nooit tot rijkdom of zelfs maar tot burgerlijke welvaart raken omdat ze telkens opnieuw geplunderd en in de as gelegd worden. En de burchten van de edelen, zelfs nu nog somber en geweldig in hun ruïnes oprijzend, zijn geen werkelijke kastelen met praal en hoofse pracht. Zij zijn ontworpen als onneembare vestingen in de oorlog en niet berekend op de milde kunst van de gastvrijheid. Tussen deze enkele grote families en hun horigen ontbreekt geheel en al de sterke, behoudende kracht van een florierende middenstand. Het enige dichtbevolkte gebied, tussen de Tweed en de Roth, ligt te dicht bij de Engelse grens en wordt steeds opnieuw door invallen verwoest en ontvolkt. In het noorden echter kan men urenlang langs verlaten meren, over woeste vlakten of door donkere noordelijke wouden

zwerfen zonder een dorp, burcht of stad te zien. Hier liggen de steden en dorpen niet dicht bij elkaar, zoals in de overvolle Europese landen. Er zijn geen brede wegen die verkeer en handel in het land brengen. Er varen geen schepen, zoals in Holland, Spanje en Engeland, van de bevestigde reden uit om over verre oceanen met goud en specerijen naar huis terug te keren. Het volk houdt zich hier nog karig in leven met schapenteelt, visvangst en jacht zoals in de patriarchale tijden: in wetten en zeden, rijkdom en cultuur, loopt het Schotland van die tijd minstens honderd jaar achter op Engeland en Europa. Terwijl in alle kuststeden bij het aanbreken van de nieuwe tijd de banken en beurzen reeds tot bloei komen, wordt hier als in bijbelse tijden alle rijkdom nog naar land en schapen gemeten. Tienduizend schapen bezit Jacobus V, de vader van Maria Stuart, het is zijn hele have. Hij bezit geen kroonschat, hij heeft geen leger, geen lijfwacht om zijn macht veilig te stellen, want hij zou haar niet kunnen betalen. En het parlement, waarin de lords beslissen, zal zijn koning nooit werkelijke machtsmiddelen toekennen. Al wat deze koning boven het allernoodzakelijkste bezit, wordt hem door zijn rijke bondgenoten, door Frankrijk of door de paus, geleend of geschonken. Ieder tapijt, iedere gobelin, iedere lichter in zijn vertrekken en kastelen is met een vernedering gekocht.

Deze eeuwige armoede is de etterende zweer die Schotland, dit mooie, edele land, de politieke kracht uit het lichaam zuigt. Want door de armoede en de hebzucht van zijn koningen, zijn soldaten en zijn lords blijft het voortdurend een bloedige spelbal van vreemde mogendheden. Wie tegen de koning en voor het protestantisme strijdt, ontvangt zijn soldij uit Londen, wie vecht voor het katholicisme en de Stuarts, uit Parijs, Madrid en Rome: al deze buitenlandse mogendheden betalen graag en bereidwillig voor het Schotse bloed. Nog altijd is tussen de beide grote naties, tussen Engeland en Frankrijk, de eindbeslissing niet gevallen. Derhalve is deze naaste buur van Engeland voor Frankrijk een onvervangbare partner bij het spel. Iedere keer wanneer de Engelse legers Normandië binnenvallen, richt Frankrijk snel deze dolk op Englands

rug. Dadelijk trekken dan de altijd krijgslustige Schotten de ‘border’ over en rukken op tegen hun ‘auld enemies’. En ook in vredes-tijd vormen zij een voortdurende bedreiging. Schotland militair krachtig maken is de eeuwige zorg van de Franse politici en het is daarom niet meer dan logisch dat Engeland van zijn kant probeert deze macht te breken door de lords voortdurend op te hitsen en tot rebellie aan te zetten. Zo wordt dit ongelukkige land het bloedige slagveld van een honderdjarige oorlog, en pas in het lot van dit nog argeloze kind zal deze eindelijk definitief beslist worden.

Het is een prachtig dramatisch symbool dat deze strijd inderdaad reeds aan Maria Stuarts wieg begint. Nog kan dit bakerkindje niet spreken, niet denken, niet voelen, nauwelijks de handjes in het bedje bewegen, of reeds grijpt de politiek naar het onontwikkelde lichaam, naar de argeloze ziel. Want dit is het noodlot van Maria Stuart, voor altijd gebonden te zijn aan het spel van de berekening. Nooit zal het haar vergund zijn, haar ik, haar zelf onbezorgd tot ontplooiing te brengen, altijd zal zij verstrikt blijven in de politiek, object van de diplomatie, speelbal van de wensen van anderen, altijd slechts koningin, troonopvolgster, bondgenote of vijandin zijn. Nauwelijks heeft de bode beide tijdingen tegelijk naar Londen gebracht – Jacobus V is gestorven en zijn zojuist geboren dochter is erfgename en koningin van Schotland – of Hendrik VIII van Engeland besluit voor zijn minderjarige zoon en erfgenaam Edward zo snel mogelijk naar de hand van deze kostbare bruid te dingen. Over een nog onvolgroeid lichaam, over een nog sluimerende ziel wordt beschikt als over een stuk koopwaar. Politiek houdt echter nooit rekening met gevoelens, maar met kronen, landen en erfrechten. De enkeling bestaat voor haar niet, die telt niet mee tegenover de zichtbare en zakelijke waarden van het wereldspel. In dit specifieke geval is het plan van Hendrik VIII, de erfgename van de troon van Schotland te verlossen met de erfgenaam van de troon van Engeland, ongetwijfeld verstandig en zelfs humaan. Want deze voortdurende oorlog tussen de broederlanden heeft reeds lang geen zin meer. Het Schotse en Engelse volk,